

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

No7
2025

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

RAQAMLI ETIKET: ZAMONAVIY TA'LIMDA YANGI MADANIYAT TALABI

Rasuljon Atamuratov

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti dotsenti, p.f.f.d (PhD)

<https://orcid.org/0000-0003-4959-1000>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarning raqamli etiketi shakllantirilishi dolzarb muammo sifatida ko'rib chiqiladi. Raqamli muhit sharoitida o'quvchilarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan to'g'ri, xavfsiz va mas'uliyatli foydalanish ko'nikmalarini egallashlari muhimligi ta'kidlanadi. Shuningdek, olimlarning fikrlari va tadqiqot natijalari o'rganiladi hamda raqamli savodxonlik va etiketi rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: raqamli etiket, raqamli savodxonlik, ta'lim, ijtimoiy tarmoqlar, internet xavfsizligi, mas'uliyat.

Abstract: In this article, the formation of students' digital etiquette is considered an urgent problem. The importance of acquiring skills for proper, safe, and responsible use of the Internet and social networks in a digital environment is emphasized. The opinions of scholars and research findings are examined, and practical recommendations for developing digital literacy and etiquette are offered.

Key words: digital etiquette, digital literacy, education, social networks, Internet security, responsibility.

Аннотация: В данной статье формирование цифрового этикета учащихся рассматривается как актуальная проблема. Подчеркивается важность приобретения учащимися навыков правильного, безопасного и ответственного использования интернета и социальных сетей в условиях цифровой среды. Также изучаются мнения ученых и результаты исследований, а также предлагаются практические рекомендации по развитию цифровой грамотности и этикета.

Ключевые слова: цифровой этикет, цифровая грамотность, образование, социальные сети, безопасность интернета, ответственность.

KIRISH

Globalizatsiya va axborot texnologiyalarining faol rivojlanishi bilan tavsiflangan zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Ular internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va boshqa raqamli platformalar orqali axborot almashish, bilim olish va muloqot qilish uchun yangi uflarni ochdi.

Ayniqsa, bu texnologiyalar yosh avlod, xususan, o'quvchilar hayotiga chuqur kirib bormoqda. Biroq raqamli dunyo taqdim etadigan cheksiz imkoniyatlar bilan bir qatorda noto'g'ri foydalanish bilan bog'liq xavflar ham mavjud. Shuning uchun o'quvchilarda raqamli etiketni shakllantirish alohida dolzarb masalaga aylanmoqda.

Raqamli etiket (ingl. netiquette) – internet va boshqa raqamli platformalarda rioya qilinishi lozim bo'lgan yozilmagan qoidalar to'plamidir. Ushbu qoidalar hurmat, mas'uliyat, xavfsizlik va axborotni to'g'ri uzatish kabi muhim jihatlarni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida o'quvchilarning raqamli etiketini shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu nafaqat bolalarni internetning salbiy ta'siridan himoya qiladi, balki ularni mas'uliyatli fuqarolar etib tarbiyalashga yordam beradi.

Ushbu yondashuv mamlakatda raqamli texnologiyalar va internetdan foydalanuvchilar sonining jadal o'sishi sharoitida ayniqsa dolzarb bo'lib bormoqda.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Globalizatsiya va axborot texnologiyalarining faol rivojlanishi bilan tavsiflangan zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Ular internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va boshqa raqamli platformalar orqali axborot almashish, bilim olish va muloqot qilish uchun yangi ufqlarni ochdi.

Ayniqsa, bu texnologiyalar yosh avlod, xususan, o'quvchilar hayotiga chuqur kirib bormoqda. Biroq bu jarayon an'anaviy qadriyatlarning zaiflashuviga ham olib kelmoqda. Raqamli jamiyatda insonning atrofdagilarga bo'lgan hurmati va mas'uliyati kamayib bormoqda. Axloqiy me'yorlarga rioya qilish, ayniqsa internet makonida, alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli, virtual olamdagi muloqotni tartibga soluvchi vosita sifatida raqamli etiket qoidalariga ehtiyoj tug'ilmoqda.

Oksford universiteti Raqamli etika laboratoriyasi direktori Luciano Floridi ta'kidlaganidek, "biz tobora ko'proq o'ziga xos makonda – infosferada, ya'ni analog va raqamli, oflayn va onlayn muhitda yashayapmiz" ^[1]. Virtual makondagi kommunikatsiya jarayonlari yangi bosqichga ko'tarilmoqda, shu munosabat bilan raqamli madaniyat shakllanib, raqamli etiketning ahamiyati ortib bormoqda.

Raqamli etiket bir necha ma'noda tushuniladi:

- "tarmoq etiketi" va "netiket" sinonimlari;
- virtual makondagi umumiy qoidalar to'plami;
- "virtual muhitda me'yoriy-axloqiy munosabatlar";
- real va raqamli voqelikning o'zaro ta'sirida muloqot va xulq-atvor qoidalarini tartibga solishning ko'p darajali tizimi;
- raqamli muhit doirasida belgilangan chegaralar, standartlar va tegishli xulq-atvor qoidalari ko'rinishidagi onlayn me'yorlar.

Raqamli etiket – bu virtual makonda etiketli muloqotning xususiyatlari va o'ziga xosligini aks ettiruvchi hamda raqamli voqelikda "kommunikativ muvaffaqiyatsizliklar" xavfini aniqlovchi yangi kommunikativ hodi-sadir ^[2].

Shuningdek, ba'zi olimlar raqamli etiketni "internet orqali kirish mumkin bo'lgan o'zaro bog'langan giper-matnli hujjatlar tizimi, foydalanuvchiga matn, rasm, video va boshqa multimedia materiallarini o'z ichiga olgan veb-sahifalarni ko'rish va ular o'rtasida giperhavolalar yordamida harakatlanishni ta'minlaydigan etiket" deb ta'riflaydi ^[3].

Olimlarning fikricha, bolalar va o'smirlarni internetdagi xavf-xatarlardan himoyalash uchun ularga yosh-ligidan boshlab raqamli etiket va internet muhitida o'zini tutish qoidalarini o'rgatish muhim ahamiyatga ega ^[4].

Texnologiyalar kundalik hayotimizga tobora chuqurroq kirib borishi bilan raqamli fuqarolikni o'rganish ham dolzarb bo'lmoqda. M. Ribble raqamli fuqarolikni "raqamli texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq xulq-atvor me'yorlari" deb ta'riflab, uch mavzuni – hurmat (raqamli kirish, raqamli odob-axloq, raqamli qonunchilik), ta'lim (raqamli savodxonlik, raqamli aloqa, raqamli tijorat) va himoya (raqamli huquq va majburiyatlar, xavfsizlik, raqamli salomatlik va farovonlik) – o'z ichiga olgan to'qqizta elementni ilgari surdi ^[5].

Martin va boshqalar raqamli fuqarolikni turli nuqtayi nazardan ko'rib, bunday xatti-harakatlar raqamli dunyoda mas'uliyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni aks ettiradi, deb ta'kidlashdi. Ularning qarashi beshta jihatni – kiberqo'rqitish, raqamli izlar, raqamli maxfiylik, raqamli etiket va raqamli shaxsiyat – qamrab oladi ^[6].

M. Ne'matova raqamli fuqarolik tushunchasini "insonning ijtimoiy hayotda ishtirok etishi uchun raqamli texnologiyalardan samarali, xavfsiz va mas'uliyatli tarzda foydalanish qobiliyati" deb ta'riflaydi. Bu tushuncha nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki raqamli dunyodagi huquq-majburiyatlarni anglash, axborotni tanqidiy baholash, onlayn muloqotning axloqiy me'yorlariga rioya etish va boshqa jihatlarni ham o'z ichiga oladi ^[7].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda zamonaviy ta'lim tizimida raqamli etiket (raqamli odob-axloq qoidalari) madaniyatini shakllantirish zarurati, uning o'quvchi va o'qituvchilar faoliyatiga ta'siri hamda bu madaniyatni rivojlantirishdagi pedagogik yondashuvlar o'rganildi. Tadqiqot quyidagi metodologik asoslar va usullarga tayangan:

- Nazariy tahlil metodi (tadqiqotga doir ilmiy-metodik adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy o'rganish va tahlil etish)
- Sotsiometrik usul (so'rovnoma, suhbatlar)
- Pedagogik kuzatish

Bundan tashqari, boshqa tegishli usullar ham qo'llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Raqamli etiket – raqamli texnologiyalardan foydalanish, onlayn ishtirok etish va virtual olamda ijtimoiy munosabatlar o'rnatishda xulq-atvor me'yorlarini o'z ichiga oladi. Raqamli fuqarolikning bu asosiy tarkibiy qismi internet va boshqa raqamli texnologiyalarga nisbatan qo'llaniladi. Raqamli etiketga rioya qiladigan o'quvchilar bu vositalardan foydalanishda o'zlarini to'g'ri tutadilar ^[8]. Bu odob-axloq qoidalari o'quvchilarning texnologiyalardan mas'uliyat bilan foydalanishini ta'minlashning ajralmas qismidir. Tegishli savodxonlik yetishmasligi texnologiyalarni suiiste'mol qilish, kiberqo'rqitish va onlayn ta'qiblariga olib kelishi mumkin. Bunday holatlarning oldini olish uchun o'quvchilar sinfda raqamli savodxonlikni o'rganishlari zarur.

To'g'ri tashkil etilgan ta'lim yoshlarga texnologiyalarga hurmat bilan munosabatda bo'lishni tushunishga yordam beradi va ehtimoliy noxush vaziyatlardan saqlanish imkonini yaratadi ^[9]. Ribblning ta'kidlashicha, o'quvchilarning texnologiya bilan bog'liq odatlari ko'pincha 12 yoshgacha shakllanib bo'ladi ^[5]. Shu sababli, raqamli fuqarolik haqidagi ta'limni o'smirlik davrigacha kechiktirmasdan, boshlang'ich maktabdanoq boshlash maqsadga muvofiqdir. Maktablar o'quvchilarga texnologiyalardan oqilona va samarali foydalanishni o'rgatish hamda ularni malakali raqamli fuqarolarga aylantirishda muhim rol o'ynaydi.

Internetda muloqot qilayotganda ekran ortida ham real insonlar borligini yodda tutish lozim. Ularning his-tuyg'ulari, qarashlari va e'tiqodlarini har doim hurmat qilish, hamda internetdagi har bir harakat turli oqibatlariga olib kelishini unutmaslik kerak. Tadqiqot davomida raqamli etiketning quyidagi asosiy tamoyillari aniqlandi:

1. Hurmat va odob-axloq.

- Boshqalarning fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish;
- Muloqotda haqoratli yoki o'rinsiz so'zlardan tiyilish.

2. Maxfiylikka hurmat.

- Boshqalarning shaxsiy ma'lumotlarini ularning roziligisiz baham ko'rmaslik;
- Elektron pochta, telefon raqami, fotosurat yoki joylashuv kabi ma'lumotlarga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish.

3. Qonunlarga rioya qilish.

- Mualliflik huquqlarini hurmat qilish;
- Internetda noqonuniy materiallarni tarqatmaslik.

4. Mas'uliyatli axborot almashish.

- Faqat ishonchli va tekshirilgan ma'lumotlarni tarqatish;
- Soxta xabarlar va mish-mishlardan voz kechish.

5. Til va uslubni nazorat qilish.

- Auditoriyaga mos yozish uslubini tanlash;
- Internetdagi haddan tashqari tajovuzkor yoki haqoratli yozishmalardan tiyilish.

6. Axborot xavfsizligi.

- Ishonchli parollardan foydalanish;
- Shubhali havolalarni ochmaslik va zararli fayllarni yuklamaslik.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlillar va tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda raqamli etiketni shakllantirish O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biridir. Bu nafaqat bolalarni raqamli muhit bilan bog'liq xavf-xatarlardan himoya qilish, balki tanqidiy fikrlay oladigan va jamiyatga o'z hissasini qo'sha oladigan mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash uchun ham zarurdir.

Ushbu vazifani samarali hal etish uchun:

- ta'lim dasturlariga raqamli etiket asoslarini kompleks tarzda joriy etish;
- o'qituvchilar va ota-onalarning savodxonlik darajasini oshirish;
- axborot xavfsizligi siyosatini ishlab chiqish;
- keng ko'lamli targ'ibot ishlarini olib borish lozim.

Faqatgina barcha manfaatdor tomonlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari orqali yosh avlodni raqamli dunyoning imkoniyatlaridan to'g'ri va samarali foydalanishga o'rgatish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Floridi L. Soft Ethics and the Governance of the Digital. *Philosophy & Technology*. 2018;31(1):1–8.
2. Mamina RI, Pirainen EV. Цифровой деловой URL: в дистанционном формате высшего образования. *Studia humanitatis borealis*. 2020;(4):15–20.
3. Itinson KS. WEB 1.0, WEB 2.0, WEB 3.0: этапы развития веб-технологий и их влияние на образование. *Карельский научный журнал*. 2020;1(30):19–21.
4. Zheng Y, Xiong J, Li S, et al. Effects of digital game-based learning on students' digital etiquette literacy, learning motivations, and engagement. *Heliyon*. 2024;10(1):e20227.
5. Ribble M. Digital citizenship in the frame of global change. *International Journal of Studies in Education and Science*. 2021;2(2):74–86.
6. Martin F, Gezer T, Wang C. Educators' perceptions of student digital citizenship practices. *Computers in the Schools*. 2019;36(4):238–254.
7. Ne'matova M. Raqamli fuqarolikning mohiyati va uni shakllantirishga oid dolzarb muammolar (O'zbekiston Respublikasi misolida). Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. 2025;5(4):411–418. doi:10.47390/SPR1342V5I4Y2025N62
8. Atamuratov RK. Umumta'lim maktablari o'quvchilarini raqamli fuqarolik tamoyillari asosida tarbiyalashning zamonaviy yondashuvlari. In: Raqamli ta'lim va kiberxavfsizlik: Zamonaviy texnologiyalar va xavf-xatarlari, Respublika ilmiy-amaliy konferensiya; 2025;Toshkent:58–61.
9. Atamuratov RK. Umumta'lim maktablari o'quvchilarining raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishning zarurati. In: Raqamli ta'lim muhitida milliy tarbiya kontentlarini yaratish va tatbiq etish: muammolar va yechimlar, Respublika ilmiy-amaliy konferensiya; 2025;Toshkent:102–105.

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhah: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. №7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.